

Dordrecht Ondergronds Waarneming 5

DORDRECHT, OVERKAMPWEG – ECOZONE TERREIN DE VLAMING

Waarneming van een laatmiddeleeuws
ontginningstelsel

J. Hoevenberg

*Overzicht van het terrein na de aanlegwerkzaamheden voor de ecozone
(26 april 2010).*

2010

Gemeente Dordrecht
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Colofon	
ISSN	
ISBN	
Tekst	J.Hoevenberg
Redactie	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen	Bureau Monumentenzorg & Archeologie (tenzij anders vermeld)
Vormgeving	Bureau Monumentenzorg & Archeologie
Drukwerk	Bureau Monumentenzorg & Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, juni 2010
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling Afdeling Inrichting Stadsdelen Bureau Monumentenzorg & Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2010	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
1.2 Administratieve gegevens.....	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	6
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en geplande werkzaamheden	6
3. Veldwerk	11
3.1 Doel	14
3.2 Onderzoeksresultaten	14

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Aan het eind van de aanlegwerkzaamheden voor de Ecozone op het terrein De Vlaming aan de Overkampweg-Burgemeester Jaslaan-Overkamppark zijn op 25 en 26 april 2010 door het Bureau Monumentenzorg & Archeologie van de gemeente Dordrecht archeologische waarnemingen gedaan.

Dit document betreft een korte rapportage van de waarnemingen. Dit type veldwerk is niet gedefinieerd in de KNA 3.1. Het gaat in dit geval om een terrein waar in 2006 een booronderzoek is uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau en vervolgens een proefsleuvenonderzoek door het Bureau Monumentenzorg & Archeologie van de gemeente Dordrecht.

De proefsleuven konden vanwege de aanwezigheid van asbest niet op de geplande locaties gezet worden. Hierdoor bleek het niet mogelijk de gestelde onderzoeksvragen afdoende te beantwoorden. Op het terrein zijn in 3 proefsleuven in totaal sporen van 5 laatmiddeleeuwse sloten en de Dubbel gevonden.

In het rapport van het proefsleuvenonderzoek is mede daarom geadviseerd om voorafgaand aan bodemingrepen dieper dan 150 cm beneden maaiveld een opgraving uit te laten voeren. Het laatmiddeleeuwse klei-op-veenlandschap was vastgesteld op een diepte van circa 2 meter beneden maaiveld. Het onderzoek zou er op gericht moeten zijn de oriëntatie van het laatmiddeleeuwse ontginningstelsel en de aansluiting van dat stelsel op de rivier de Dubbel te documenteren.

In mei 2009 heeft het college van Dordrecht besloten om het 'Terrein de Vlaming', het gebied tussen de Overkampweg, de Burgemeester Jaslaan en het Overkamppark, in te richten als ecologische zone. Het wordt daarmee een onderdeel van de Dordwijkzone. In eerste instantie was er woningbouw op het terrein gepland, maar vanwege de economische crisis bleek dit onhaalbaar. Door rijkssubsidies en scherpe onderhandelingen bleek het mogelijk om het gebied te saneren en tot natuurgebied te ontwikkelen. Het terrein was flink verontreinigd. Dit moest aanpakt worden bij de ontwikkeling. Het vervuilde gebied is nu gesaneerd om risico's voor de gezondheid en voor flora en fauna te voorkomen. Daarbij is een dikke puinlaag en asbest afgevoerd.

Aan het eind van de inrichtingswerkzaamheden voor de ecozone zijn op het terrein waarnemingen gedaan om de oriëntatie van het laatmiddeleeuwse slotenstelsel vast te leggen. Bovendien is van één van de vijf sloten uit het proefsleuvenonderzoek alsnog gecoupeerd en is hieruit materiaal verzameld.

Het betreft geen KNA-conforme uitwerking van archeologische gegevens, het is slechts een melding van de aanwezigheid van archeologische waarden. Het doel van de rapportage van een archeologische waarneming is het verschaffen van (basis)informatie voor archeologische adviezen, bureauonderzoeken en bij toekomstige, in de nabijheid gelegen, veldonderzoeken.

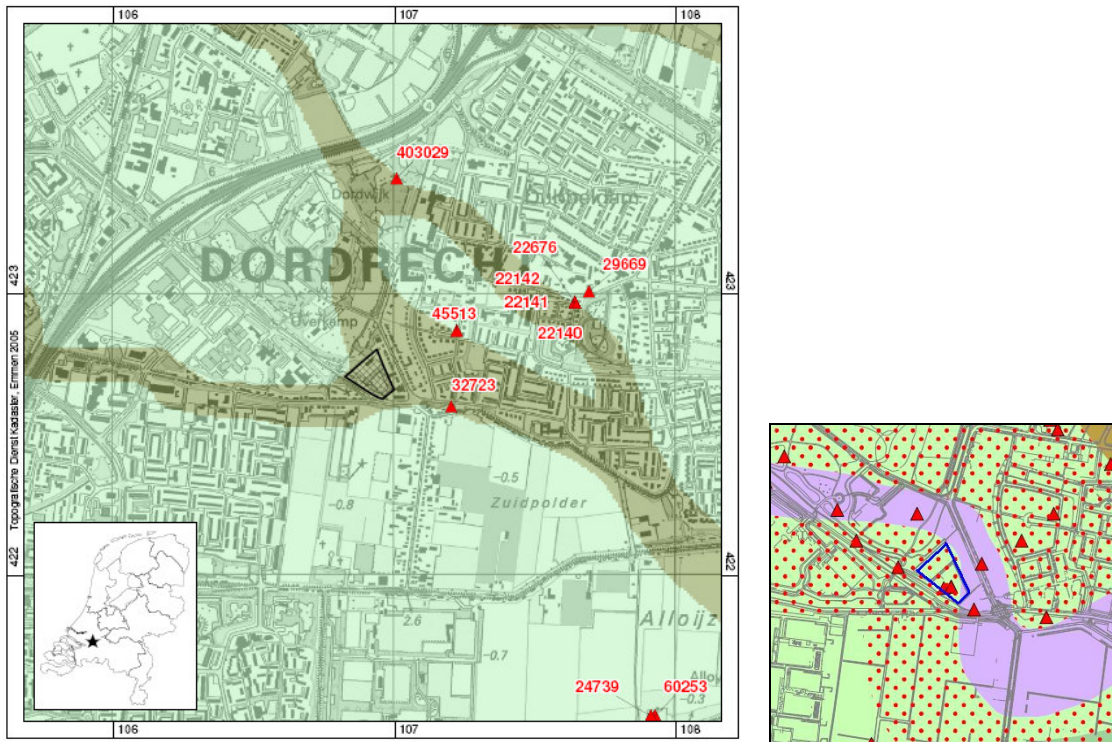
1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek	archeologische waarneming
Archeologische periode	LMEB-NT
Projectcode Dordrecht	1006
Datum onderzoek	25 en 26 april 2010
Plangebied	Overkampweg – Burgemeester Jaslaan – Overkamppark Terrein de Vlaming
Provincie	Zuid Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht
Toponiem	Terrein De Vlaming
RD-coördinaten	106.960/422.625 106.995/422.660 106.935/422.800 106.830/422.710
Kadastrale gegevens	
Gemeente code	DBD00
Sectie	A
Perceelnrs.	4744, 7667 en 8009
Opdrachtgever	n.v.t.
Uitvoerder	Bureau Monumentenzorg & Archeologie
Projectmedewerkers	M.C. Dorst en J. Hoevenberg
Autorisatie	
Bevoegde overheid	gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	n.v.t.
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal	
Analoog	Stadsdepot Gemeente Dordrecht
Code	1006

2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied

Het plan- en onderzoeksgebied Terrein bevindt zich in de gemeente Dordrecht en betreft de driehoek tussen Overkampweg, burgemeester Jaslaan en Overkamppark (afb. 1).

Afb. 1. De locatie van het plangebied Terrein De Vlaming geprojecteerd op de CHS Zuid Holland (RAAP rapport 1347, 2006)

Afb. 2. De locatie van het plangebied Terrein De Vlaming op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009)

2.2. Werkzaamheden 2010

Het terrein werd in april 2010 ingericht als ecologische zone binnen de stedelijke ecologische hoofdstructuur. Het is een onderdeel van de Dordwijkzone en verbindt de ecozone ten zuiden van de Oudendijk en ten westen van de nieuwbouw aan de Stevenshof met het Overkamppark en het Dubbelmondepark.

Afb. 3 Ontwerp voor de inrichting van de ecozone. In blauw zijn de nieuwe waterpartijen aangegeven.

De verstoringsdiepte bij de inrichtingswerkzaamheden varieerde van circa 2 tot maximaal 3 meter beneden maaiveld. Het terrein is voor een klein deel tot de maximale diepte verstoord (donkerblauw in het ontwerp, afb. 3).

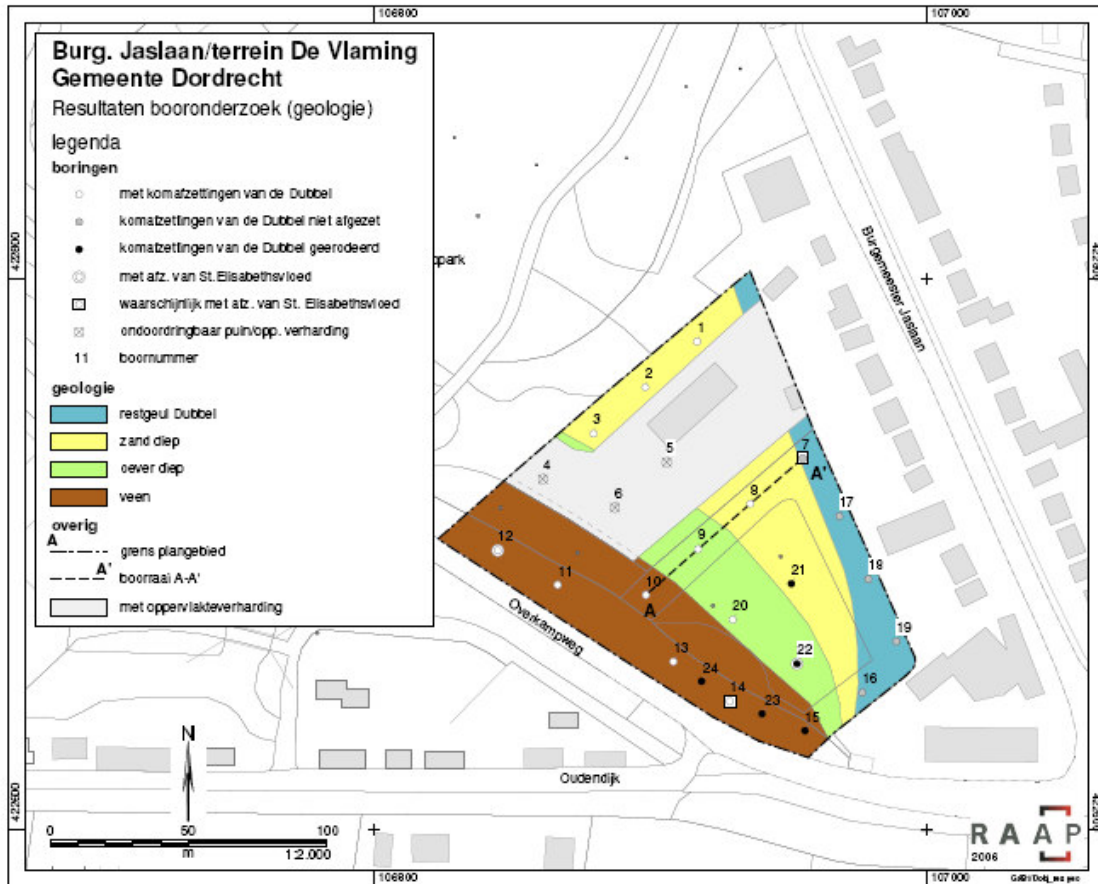
Bij de ontgravingen is het klei-op-veenlandschap uit de late middeleeuwen aan het oppervlak gekomen.

2.3 Resultaten eerdere onderzoeken

Booronderzoek Terrein de Vlaming, 2006

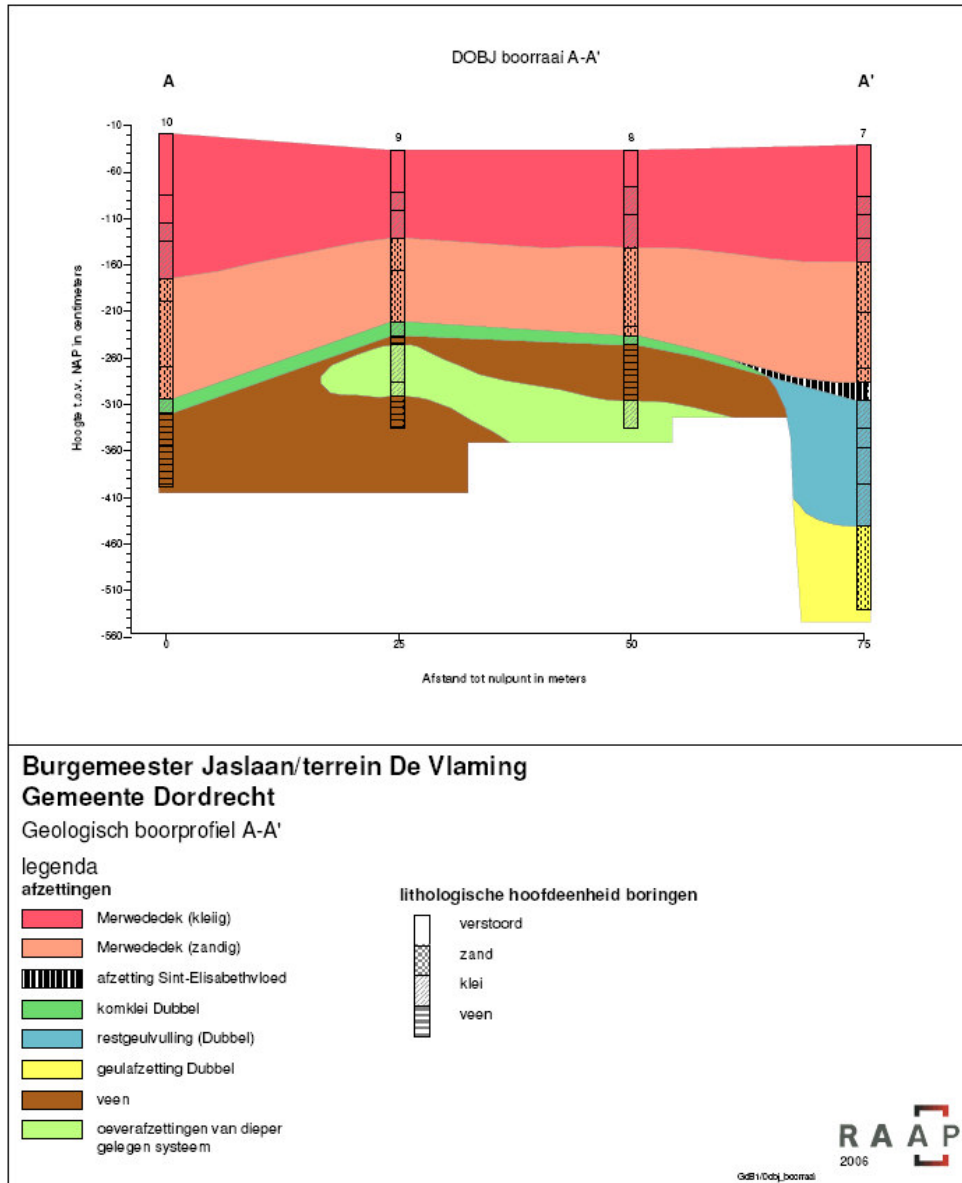
Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn 24 boringen verricht. Door de terreinomstandigheden (grote delen met oppervlakteverharding, watergangen en opgeworpen grondlichamen met puin in de kern) was het niet mogelijk alle boringen in een systematisch grid van 25 x 25 m te plaatsen.

In 5 boringen langs de noordelijke grens van het plangebied is een restgeul aangeboord. Zeer waarschijnlijk gaat het om het riviertje de Dubbel. Verder zijn plaatselijk de afzettingen van de Sint Elisabethsvloeden 1421-1424 aangetroffen.

Afb. 4 Resultaten booronderzoek 2006

Tijdens het veldonderzoek zijn in twee boringen duidelijke archeologische resten aangetroffen (boringen 14 en 20). Boring 14 bevatte 4 fragmenten kogelpotaardewerk en een puinbrok. Boring 20 bevatte een fragment Paffrath aardewerk. Het aardewerk kan gedateerd worden in de 10e-13e eeuw. In boring 9 zijn in de top van het veen enkele kleibrokjes waargenomen. Dit is een goede aanwijzing voor landbouwactiviteiten in het gebied in de periode vóór de Sint Elisabethsvloed.

Afb. 5 Boorprofiel haaks op en inclusief de rivier de Dubbel (2006)

Samenvatting resultaten booronderzoek:

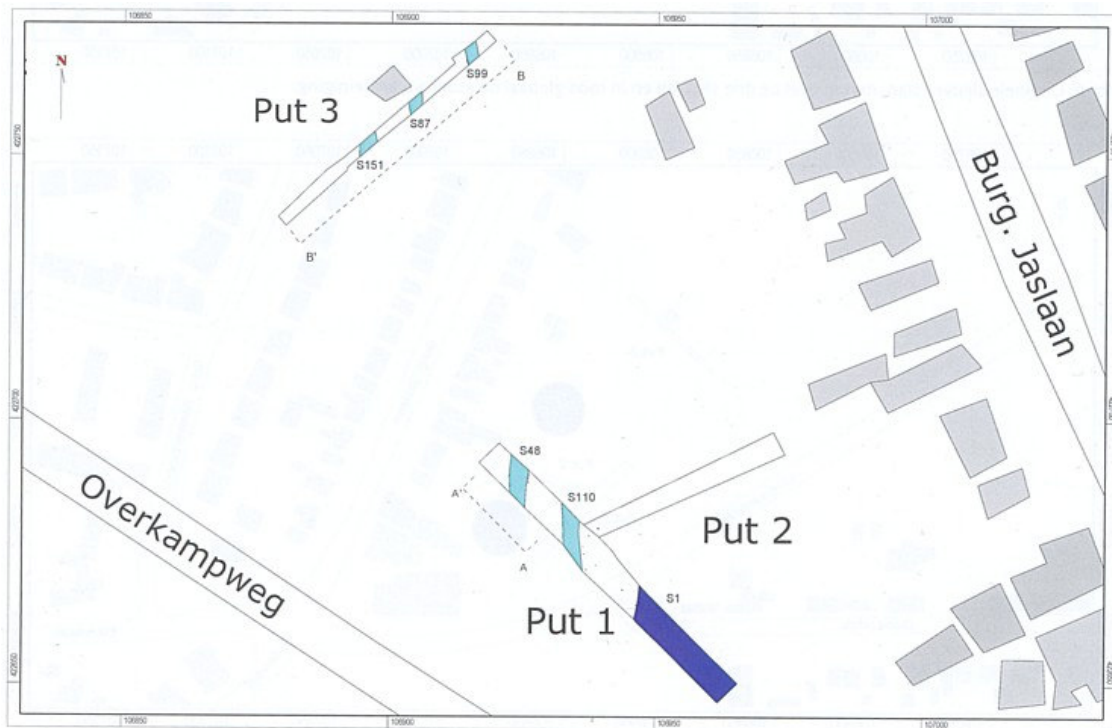
- de restgeul van de Dubbel loopt vrijwel parallel aan de Burgemeester Jaslaan.
- in megaboringen 14 en 20 werd aardewerk aangetroffen, datering: 10-13^e eeuw (Paffrath en kogelpot), in boring 14 op een diepte van 235 cm -mv/248 cm -NAP (veen op 265 cm -mv/278 cm -NAP) en in boring 20 op 150 cm -mv/197 cm -NAP (veen op 230 cm - mv/277 cm -NAP)
- (Dubbel) komklei van het klei-op-veenlandschap alleen in zuidoosten geërodeerd door Sint Elisabethsvloed of Merwedeeoverstromingen.
- oudere stroomgordel onder restgeul Dubbel aanwezig, einddatering van 4144 tot 3991 cal BP, door differentiële klink ligt het klei-op-veenlandschap hier nu mogelijk hoger dan in het noordwestelijke deel van het terrein.
- geen oeverwallen van Dubbel aangetroffen

Aangezien behoud van de archeologische resten niet mogelijk was bij de uitvoering van de plannen (aanleg van waterpartij en parkeerkelders), werd op grond van de

resultaten van het bureau- en inventariserend veldonderzoek besloten de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging van de archeologische resten nader vast te stellen door middel van een proefsleuvenonderzoek. Speciale aandacht dient besteed te worden aan de intactheid van het landschap van vóór 1421 na Chr. Met andere woorden is het onderliggende klei-op-veenlandschap intact?

Proefsleuvenonderzoek terrein De Vlaming, 2006

Tijdens het veldonderzoek zijn drie proefsleuven aangelegd. Door de aanwezigheid van grote hoeveelheden asbest, zijn de proefsleuven op andere locaties aangelegd dan gepland was. In het zuiden van de eerste proefsleuf is de restgeul van de Dubbel aangetroffen. Verder noordwaarts werd de oever en twee sloten aangetroffen, beschoeid met een rij houten paaltjes. In de tweede proefsleuf is niets anders dan het klei-op-veenlandschap aangetroffen. Ook in de derde proefsleuf is het laatmiddeleeuwse klei-op-veenlandschap met daarop een duidelijke komkleilaag aangetroffen. Hierin werden drie sloten ontdekt die nog in 1421 water in gebruik zijn geweest. Vondsten zoals keramiek en dierlijk slachtafval geven aan dat er in de buurt bewoning is geweest. Het opgegraven gebied was in gebruik als landbouwgrond. De aanwezigheid van het kleilaagje op het veen geeft aan dat de erosie van het middeleeuwse landschap minimaal is geweest.

Afb. 6 Alle sporenkaart van het proefsleuvenonderzoek op terrein De Vlaming (2006).

Geen van de 5 aangetroffen sloten is in de profielen haaks aangesneden en ze zijn niet gecoupeerd. De exacte breedte van de sloten is niet bekend. Tijdens het onderzoek kon niet vastgesteld worden of de sloten in het zuiden – spoor 99, 87 en 151 - en de sloten in het noorden - spoor 48 en 110 – tot dezelfde fase en /of ontginningssysteem behoorde. De twee sloten in het zuidelijke deel liggen ter hoogte van de in 2006 bij het booronderzoek vastgestelde oudere stroomgordel. De differentiële klink in deze zone zou een verklaring voor de opvallende hogere ligging – circa 80 cm - van deze sloten kunnen zijn.

SPORENOVERZICHT					
spoor	aard	NAP hoogte	maximale breedte	resterende diepte	brakwaterkokkels
1	Dubbel	175 cm - (oever)	onbekend	> 300 cm	ja
99	sloot	170 cm -	± 200 cm	70 cm (240 cm -NAP)	ja
87	sloot	180 cm -	± 375 cm	90 cm (270 cm -NAP)	ja
151	sloot	170 cm -	± 200 cm	30 cm (200 cm -NAP)	ja
110	sloot	90 cm -	± 250 cm	onbekend	onbekend
48	sloot	95 cm -	± 200 cm	85 cm (180 cm -NAP)	ja

De NAP-hoogte van de sloten geeft de hoogst aangetroffen insnijding in het klei-op-veenlandschap aan. De erosie van het klei-op-veenlandschap door de Sint Elisabethsvloed van 1421 en de daaropvolgende Merwedeverstromingen lijkt in het algemeen lokaal te zijn en mee te vallen.

Alle sloten hebben de zelfde oriëntatie namelijk zuid-noord. Daarmee lijken ze hier opvallend genoeg parallel te lopen aan de Dubbel in plaats van zoals verwacht haaks daarop staand. De zuid-noord loop van de Dubbel is vastgesteld in het booronderzoek in 2006 op het terrein zelf en ook nog eens op het direct ten zuiden van en aansluitend op het terrein gelegen plangebied Stevenshof in 2007.

Booronderzoek Stevenshof 2007

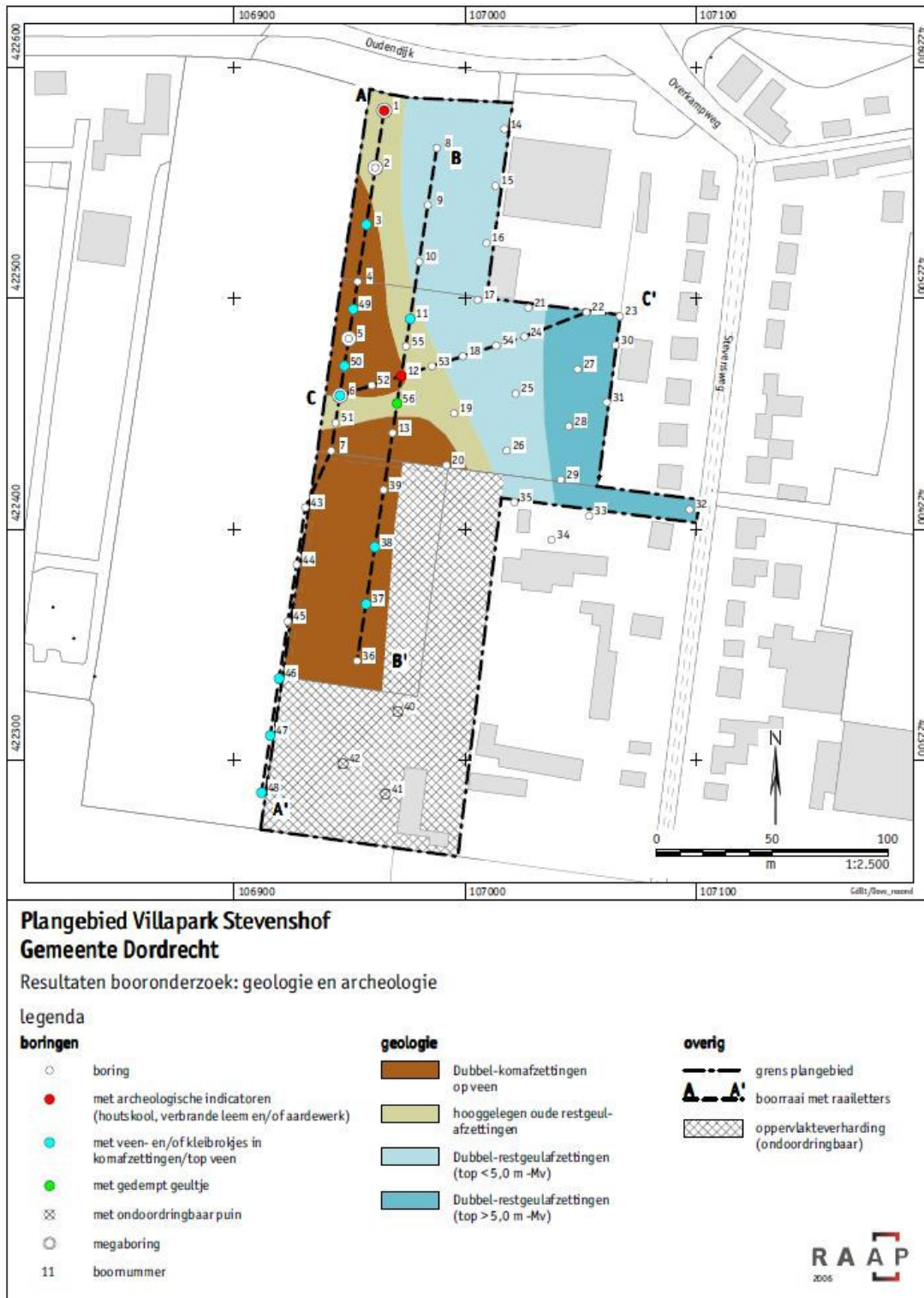
Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn 56 boringen verricht. In het westelijke deel van het plangebied bestaat de ondergrond uit het middeleeuwse klei-op-veenlandschap (zie afb. 7: zones A en B en afb. 8). In deze zone zijn sporen aangetroffen die

wijzen op bewoning en andersoortige activiteiten (landbouw). In het oostelijke deel van het plangebied ligt (onder een pakket Merwede-afzettingen) een verlande restgeul, waarschijnlijk van de Dubbel (zie afb. 7: zone C en afb. 8). Hier zijn geen archeologische resten aangetroffen en deze worden in deze zone ook niet verwacht. Indien behoud van het archeologische niveau (het oppervlak van vóór 1421) in zones A en B niet mogelijk is bij de uitvoering van de ontwikkelingsplannen, wordt op grond van de resultaten van het bureau- en inventariserend veldonderzoek aanbevolen om een proefsleuvenonderzoek te laten uitvoeren. Doel van het proefsleuvenonderzoek is om inzicht te krijgen in de aanwezigheid van middeleeuwse sporen die samenhangen met bewoning en (landbouwkundig) gebruik van het klei-op-veenlandschap. Hierbij dient rekening gehouden te worden met het aantreffen van bewoningssporen, verkavelingspatronen, akkerlagen, kuilen en/of greppels.

Voorlopige resultaten proefsleuvenonderzoek Stevenshof 2007

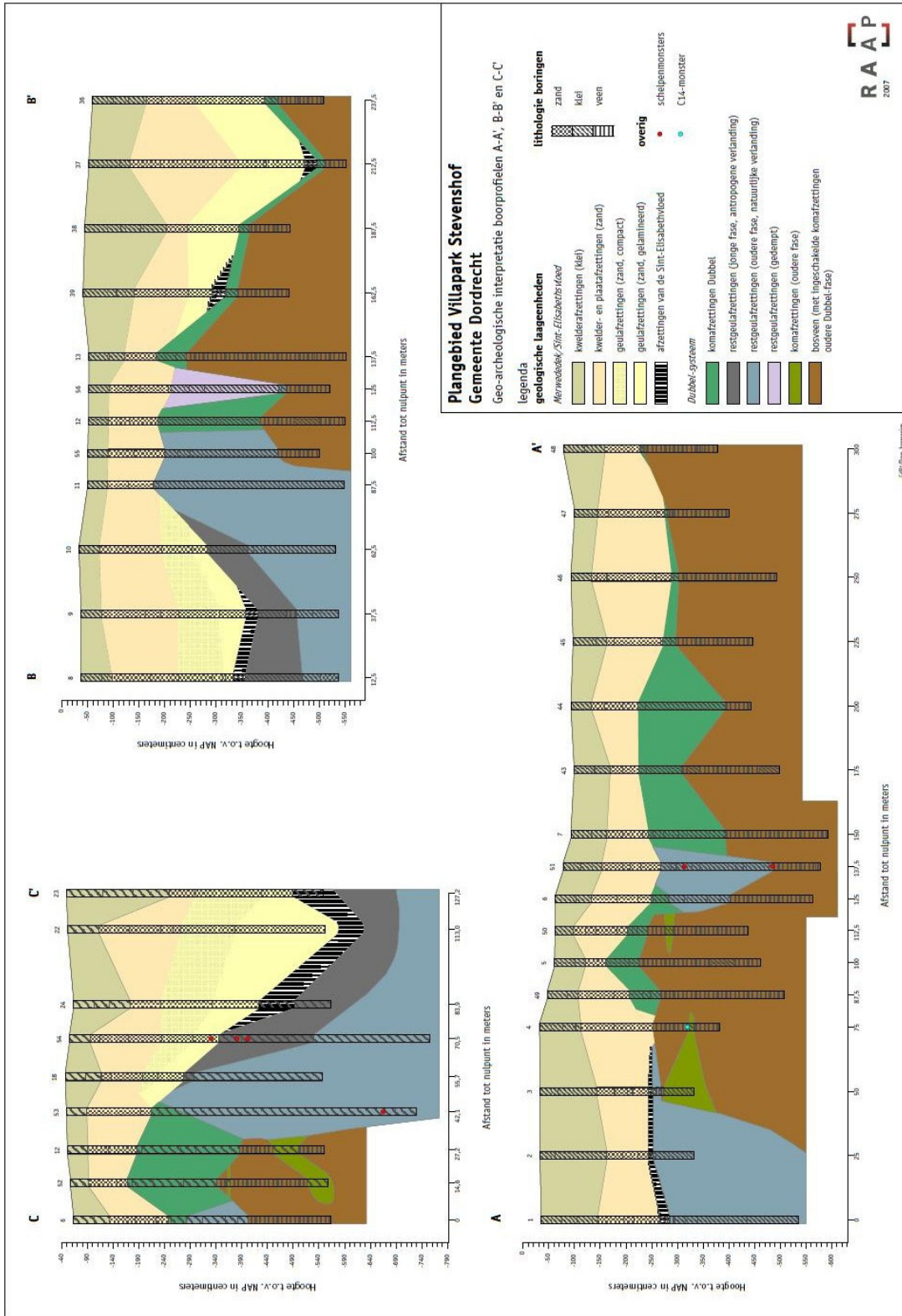
Tijdens het proefsleuvenonderzoek is het laatmiddeleeuwse landschap blootgelegd, dat van west naar oost bestaat uit een mogelijke antropogene ophoging of versteviging die voorlopig geïnterpreteerd is als een soort dijk, vervolgens een laag die geassocieerd is met akker- of anderszins antropogene activiteiten, de oeverzone van de Dubbel, en de, in elk geval deels door mensen ingegraven, Dubbel. Ten westen van de 'dijk' bevindt zich een sloot en ten oosten ervan is een greppelsysteem aangetroffen. In het zuidelijk deel van de onderzochte zone is onder de 'dijk' en het greppelsysteem waarschijnlijk een oudere, verlandde natuurlijke geul aanwezig.

Geassocieerd met de 'dijk' en met het greppelsysteem zijn mogelijke resten van oeverbeschoeiing in de vorm van paalkuiltjes en aangepunte paaltjes aangetroffen.

Figuur 4. Resultaten booronderzoek: geologie en archeologie.

Afb. 7 Resultaten booronderzoek Stevenshof (2007)

Figuur 5. Geo-archeologische interpretatie boorprofielen A-A', B-B' en C-C'.

Afb. 8 Boorprofielen Stevenshof (2007)

3. Veldwerk

3.1 Doel

Het doel van de archeologische waarneming was het controleren van de resultaten uit het proefsleuvenonderzoek uit 2006 en het eventueel aanvullen daarvan. De waarnemingen hebben plaatsgevonden op 25 en 26 april 2010 en zijn uitgevoerd door M.C. Dorst en J. Hoevenberg.

3.2 Onderzoekresultaten

Op het terrein is het laatmiddeleeuwse klei-op-veenlandschap van de Groote Waard voor een groot deel in zicht gekomen. Dit landschap lag volgens de vooronderzoeken op een diepte tussen
Een deel van dit landschap is intact gebleven, maar een deel is verdwenen in verband met de diepste waterpartijen.

Afb. 9 Overzicht van de ontgravingen op het terrein De Vlaming (van noord naar zuid). Midden in beeld loopt van ongeveer linksonder naar rechtsboven proefsleuf 3 uit het onderzoek van 2006. Bijna haaks daarop lopen zeker twee laatmiddeleeuwse sloten.

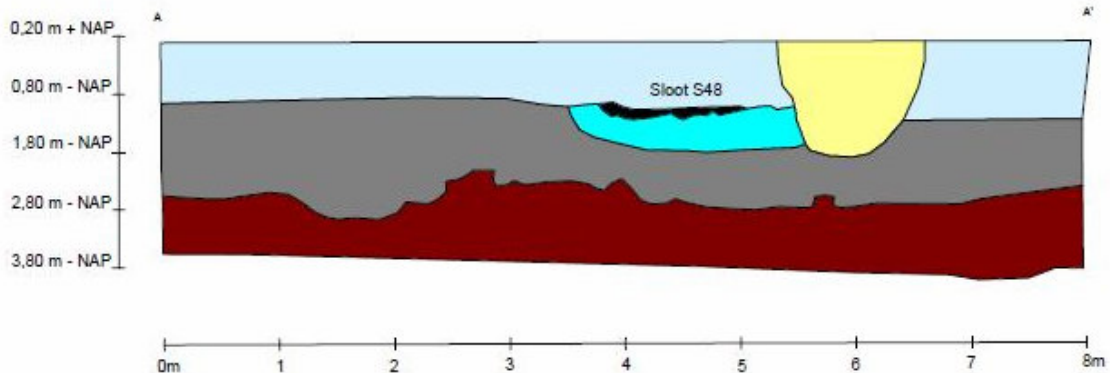
De in 2006 in proefsleuf 3 aangetroffen sloten - sporen 99, 87 en 151 - waren in het noordelijk deel van terrein deels over tientallen meters te vervolgen. Sloot 87 was nog het duidelijkst aanwezig. In het proefsleufonderzoek uit 2006 was al vastgesteld dat deze sloot het breedst en het diepst was.

De al in 2006 vastgestelde oriëntatie, namelijk vrijwel exact noord-zuid, werd bevestigd. Ook het geconstateerde verschil in breedte en diepte van de sloten werd in het terrein duidelijk.

Afb. 10 Overzicht van de ontgravingen op het terrein De Vlaming (van zuid naar noord). Midden in beeld loopt van ongeveer linksonder naar rechtsboven proefsleuf 3 uit het onderzoek van 2006. Bijna haaks daarop lopen zeker twee laatmiddeleeuwse sloten.

In het zuidelijke deel van het terrein kwam één van de sloten over een afstand van zeker vijftig meter in het zicht (figuur....) Vermoedelijk betreft het hier de sloot met het spoornummer 110 uit het proefsleuvenonderzoek van 2006. De sloot met spoornummer 48 kan het gezien de hoogteligging en de doorsnijding van het veen niet zijn. Sloot 48 moet op het ontgraven niveau al verdwenen zijn: het zuidprofiel van proefsleuf 1 maakt dit duidelijk. Helaas is dit profiel in 2006 niet ver genoeg doorgezeten om ook sloot 110 in beeld te documenteren.

Afb.11 Zuidprofiel profielseuf 1 (Ecozone 2006)

Afb. 12 Overzicht van de ontgravingen op het terrein De Vlaming, van zuid naar noord. Midden in beeld loopt van boven naar beneden en vrijwel exact noord-zuid een laatmiddeleeuwse sloot. De sloot is duidelijk in het veen ingegraven. Andere parallel lopende sloten zijn niet (meer) aanwezig.

Afb.13 Coupe over ontginningsloot, spoor 110. De sloot is tot ver in het bosveen ingegraven.

Sloot 110 was in het ontgraven vlak nog 125 cm breed en nog maximaal 50 cm diep. Deels in en net naast de sloot in het vlak werd het Sint Elisabethsvloedlaagje van grof grijs zand vermengd met brakwaterkoksels in levenshouding aangetroffen.

Afb. 14 en 15 Juveniele brakwaterkoksels in levenshouding, getuigen van de St. Elisabethsvloed (1421-1424)

Verder werd boven in de vulling van de sloot op drie plekken aardewerk en baksteen aangetroffen.

Fig. 16 en 17 Vondstnummer 1006-1: hoogversierd Vlaams aardewerk

Vondstnummer 1006-1

Zes passende fragmenten en 1 niet passend fragment van dezelfde kruik van roodbakend aardewerk met schubvormige slibversiering en loodglazuur: Vlaams hoogversierd (of Aardenburg waar).

Bodem: uitgeknepen lobvoeten

Type: kruik

Gewicht: 225 gram

Datering: eind 13e eeuw

Fig. 18 en 19 Vondstnummer 1006-2: koekenpan van roodbakkend deels geglazuurd aardewerk.

Vondstnummer 1006-2

Vijf passende fragmenten van één koekenpan van roodbakkend aardewerk. De fragmenten vertonen ook oude breukvlakken. De binnenzijde is loodgeglazuurd, maar niet helemaal tot bovenaan de rand. Eventuele schenktuit en steel waren niet aanwezig. De buitenzijde is volledig beroet.

Bodem: bol

Rand: verdikt

Diameter: 23 centimeter

Type: koekenpan,

Gewicht: 375 gram

Datering: ??

Fig. 20 Vondstnummer 1006-3: fragmenten kloostermoppen

Vondstnummer 1006-3

Twee fragmenten kloostermop. Dikte: 7 cm. Breedte/lengte: minimaal 12 cm. Gebakken van zoetwater- of rivierklei.

Conclusie

De waarnemingen na de inrichtingswerkzaamheden in de ecozone hebben de resultaten van het proefsleuvenonderzoek bevestigd. Het laatmiddeleeuwse slotenpatroon heeft een noord-zuid oriëntatie en loopt daarmee vrijwel parallel aan de loop van de rivier de Dubbel. Of alle sloten tot eenzelfde gebruiksfase behoren is niet duidelijk geworden. Dezelfde oriëntatie en de grote lengte waarover de sloten nu te zien waren lijken hier wel op te wijzen.

De zone van de bedding van de Dubbel is bij de inrichtingswerkzaamheden niet verstoord, de westelijke oeverzone van de rivier daarentegen wel. Sporen van bebouwing werden niet verwacht en zijn ook niet aangetroffen. De vondst van baksteen - net als in 2006 - lijkt echter toch te wijzen op de nabijheid van een stenen gebouw. Dit kan dan ten zuidwesten van de Dubbel verwacht worden. Bij proefsleuvenonderzoek in het zuidwestelijk gelegen plangebied Stevenshof in 2007 zijn echter geen sporen van bebouwing aangetroffen.

Bevoegde overheid

De bevoegde overheid voor deze waarneming is de gemeente Dordrecht. Voor vragen ten aanzien van de bevindingen in dit rapport dient contact opgenomen te worden met mevr. J. Hoevenberg, senior archeoloog Bureau Monumentenzorg & Archeologie (tel. 078-6396214).

Literatuur

Boer de, G.H. & H.J.T. Weerts, 2006: *Burgemeester Jaslaan/Terrein De Vlaming Gemeente Dordrecht, Geo-archeologisch vooronderzoek: een bureau en inventariserend veldonderzoek*, RAAP-rapport 1347, Amsterdam

Boer de, G.H. & J. W. de Kort, 2007: *Villapark Stevenshof, Gemeente Dordrecht, Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek*, RAAP rapport 1457, Amsterdam

Dunning, G.C., 1968: The trade in medieval pottery around the North Sea in Rotterdam Papers: a contribution to medieval archaeology, Rotterdam p. 35-58

Hos, T.H.L.: *Burgemeester Jaslaan/Terrein de Vlaming: proefsleuvenonderzoek (Dordrecht Ondergronds 2)*, Dordrecht 2008

RAAP, 2007. Evaluatie- en selectierapport
Proefsleuvenonderzoek Plangebied Stevenshof te Dordrecht

Trimpe Burger, J.A. 1962-1963: *Ceramië uit de bloeitijd van Aardenburg (13^e en 14^e eeuw) in BROB 12-13, Amersfoort, p.495-548*